

*Piotr Bohdziewicz**

EDUKACJA PODSTAWĄ ROZWOJU SPOŁECZEŃSTWA INFORMACYJNEGO

1. WSTĘP

Najważniejszym megatrendem zmian we współczesnym świecie jest dynamicznie narastający przełom cywilizacyjny, wywołwany przede wszystkim przez dwa istotne wektory zjawisk: z jednej strony są to procesy globalizacji zachodzące w wielu płaszczyznach, w tym zwłaszcza w płaszczyźnie gospodarczej, z drugiej natomiast procesy intensywnego i coraz głębszego przenikania rozwiązań opartych na technologiach informacyjnych i telekomunikacyjnych do różnych dziedzin życia społecznego. Zmiany te na tyle radykalnie przeobrażają współczesną cywilizację, że określa się je wręcz mianem nowej rewolucji. Podobnie jak za sprawą dwu wcześniejszych rewolucji przemysłowych (za pierwszą uważane jest wynalezienie i upowszechnienie silnika parowego, za drugą natomiast elektryfikacja), w stosunkowo krótkim czasie dokonały się głębokie zmiany w funkcjonowaniu całych społeczeństw, tak pojawienie się i upowszechnienie technologii informatycznych odciska wyraziste i nieodwracalne piętno na obliczu świata u progu nowego tysiąclecia. Ekonomista L. Thurow określił ten kierunek zachodzących współcześnie przeobrażeń jako trzecią rewolucję przemysłową¹.

Doniosłą siłą napędową współczesnych przemian gospodarczych i społecznych jest bez wątpienia dynamiczny postęp dokonujący się w technologiach informatycznych i telekomunikacyjnych. Parametry technologiczne, które jeszcze przed kilku zaledwie laty charakteryzowały wyposażenie silnych serwerów i centrów obliczeniowych, obecnie stanowią standard komputerów osobistych. Równocześnie wyraźnie widoczny jest

* Dr, st. wykładowca, Katedra Pracy i Polityki Społecznej UŁ.

¹ W. T. Anderson, *Call it what you will, informatization is its name*, „The WorldPaper” 2002, nr 2, World Times, Boston (www.worldtimes.com).

dynamiczny spadek cen urządzeń komputerowych, powodujący ich dostępność na skalę niemal powszechną.

Podobnie wysoką dynamikę postępu obserwuje się również w dziedzinie technologii telekomunikacyjnych. Nowe rozwiązania umożliwiają radykalne przyspieszenie transmisji danych (tab. 1). Powstające na takiej bazie technologicznej telefony nowej generacji oferują funkcję modemu służącego m.in. do przeglądania stron internetowych. Rozwój i wdrożenia technologii telekomunikacyjnych nowej generacji tworzą w konsekwencji realną szansę, że w perspektywie najbliższych paru lat niepomiaralnie wzrosną możliwości powszechnego niemal dostępu społeczeństwa do praktycznie nieograniczonych zasobów informacji.

Tabela 1

Postęp technologiczny w różnych technologiach telekomunikacyjnych

Rodzaj technologii telekomunikacyjnej	Tempo transmisji danych
GSM	9,6 Kb/s
GPRS	53,6 Kb/s
EDGE	138 Kb/s
UMTS	384 Kb/s
ADSL	640 Kb/s
Wi-Fi	11 Mb/s

Źródło: T. Świderk, *W Warszawie UMTS już działa*, „Rzeczpospolita” 2004, nr 230 (6913).

W rezultacie opisywanych procesów w najbardziej zaawansowanych w rozwoju krajach świata ma miejsce szybkie kształtowanie się zrębów i enklaw nowego typu społeczeństwa, dobrze asymilujących dokonujące się zmiany. Obok, a czasem wręcz w miejsce, struktur i instytucji dotychczasowego społeczeństwa industrialnego tworzy się postindustrialne społeczeństwo informacyjne, a w jego ramach powstają struktury nowej gospodarki opartej na wiedzy. Istotnym czynnikiem stratyfikującym staje się w takich warunkach posiadanie zasobów wiedzy oraz umiejętności efektywnego jej wykorzystywania.

Celem niniejszego artykułu jest przedstawienie niektórych cech społeczeństwa informacyjnego oraz przegląd wybranych kierunków działania i inicjatyw wspierających ten proces, podejmowanych w ramach Unii Europejskiej, a w szczególności także w Polsce. W znacznej mierze działania te dotyczą otwierania nowych możliwości całościowej edukacji dla wszystkich członków społeczeństwa.

2. KSZTAŁTOWANIE SIĘ SPOŁECZEŃSTWA INFORMACYJNEGO

Istnieje wiele definicji i określeń próbujących uchwycić istotę oraz charakterystyczne cechy kształtującej się nowej rzeczywistości społecznej. Syntetyzując je można wskazać następujące wyznaczniki społeczeństwa informacyjnego²:

- informacja posiada wartość ekonomiczną, jest bowiem istotnym elementem wykorzystywanym w procesach wytwarzania i dystrybuowania dóbr, a w związku z tym budowania przewagi konkurencyjnej firm,

- istnieje powszechny dostęp członków społeczeństwa do technologii informatycznych i telekomunikacyjnych,

- udział zatrudnionych w procesach kreowania, przetwarzania i dystrybuowania informacji jest większy niż udział zatrudnionych w przemyśle i rolnictwie razem wziętych; do tej pierwszej kategorii zalicza się takie m.in. grupy zawodowe, jak pracownicy nauki i edukacji, programiści komputerowi, maklerzy giełdowi, księgowi, analitycy finansowi, specjaliści technologii telekomunikacyjnych, lekarze, prawnicy itp.³,

- sektor informacyjny wytwarza nie mniej niż 50% PKB.

Procesy kształtowania się społeczeństwa informacyjnego wykazują różne stopnie zaawansowania w poszczególnych krajach. Przyjmując jako wiodące kryterium stan zatrudnienia w sektorze tworzenia, przetwarzania oraz przekazywania informacji, do grupy krajów, w których najwcześniej wykryły się zręby społeczeństwa informacyjnego, zaliczyć trzeba przede wszystkim Stany Zjednoczone, a także Wielką Brytanię, Australię oraz Japonię. Współcześnie jednak, na fali przeobrażeń globalizacyjnych, do wymienionej grupy dołącza bądź dołączy niebawem większość rozwiniętych krajów świata.

Bardziej rozbudowanych podstaw umożliwiających ocenę stopnia rozwoju społeczeństw informacyjnych w poszczególnych krajach dostarcza podejście indeksowe. Jednym z tego rodzaju wariantów jest stosowany przez amerykańskie wydawnictwo *World Times Information Society Index* (ISI). Wskaźnik ogólny ilustrujący rozwój społeczeństwa informacyjnego tworzony jest z 27 indeksów szczegółowych, zgrupowanych w następujące kategorie:

- infrastruktura komputerowa (stan wyposażenia społeczeństwa w sprzęt komputerowy, poziom wydatków na *hardware* oraz *software*, intensywność użytkowania komputerów),

² M. Lubański, *Społeczeństwo informacyjne a cywilizacja informatyczna*, [w:] A. Szewczyk (red.), *Dylematy cywilizacji informatycznej*, Warszawa 2004, s. 22.

³ Tamże, s. 17.

- infrastruktura internetowa (liczba użytkowników Internetu, stopień wykorzystywania tego medium do operacji biznesowych oraz do działalności edukacyjnej),
- infrastruktura informacyjna (wyposażenie w sprzęt telekomunikacyjny, koszt połączeń telefonicznych, wyposażenie gospodarstw domowych w odbiorniki radiowe i telewizyjne),
- infrastruktura społeczna (poziom edukacji, czytelnictwo prasy, wolność prasy, swobody obywatelskie).

Tabela 2

Ranking krajów świata na podstawie *Information Society Index* (ISI)
dla lat 2000 oraz 2002

Ranking 2000		Ranking 2002		Wartość wskaźnika ISI w 2002 r.
Pozycja	Kraj	Pozycja	Kraj	
1.	Szwecja	1.	Szwecja	7 087
2.	Norwegia	2.	Norwegia	6 933
3.	Finlandia	3.	Szwajcaria	6 679
4.	USA	4.	USA	6 632
5.	Dania	5.	Dania	6 612
6.	Wielka Brytania	6.	Holandia	6 474
7.	Szwajcaria	7.	Wielka Brytania	6 437
8.	Australia	8.	Finlandia	6 422
9.	Singapur	9.	Australia	6 341
10.	Holandia	10.	Taiwan	6 292
11.	Japonia	11.	Hong Kong	6 255
12.	Kanada	12.	Japonia	6 143
13.	Niemcy	13.	Singapur	6 067
14.	Austria	14.	Kanada	6 039
15.	Hong Kong	15.	Niemcy	5 907
16.	Nowa Zelandia	16.	Austria	5 842
17.	Belgia	17.	Nowa Zelandia	5 675
18.	Taiwan	18.	Korea	5 596
19.	Korea	19.	Belgia	5 331
20.	Irlandia	20.	Francja	5 089
27.	Czechy	28.	Czechy	3 492
29.	Węgry	29.	Węgry	3 246
30.	Polska	31.	Polska	2 875

Źródło: *The WorldPaper*, February 2002, World Times, Inc.

Serię początkowych miejsc w przedstawionym rankingu zajmują rozwinięte kraje Europy oraz Stany Zjednoczone (tab. 2). Są to społeczeństwa najbardziej zaawansowane w rozwoju rewolucji informatycznej oraz telekomunikacyjnej. Tempo implementowania się zmian okazuje się dość wyrównane dla światowej czołówki, choć są i takie kraje, jak Szwajcaria, Holandia, Tajwan czy Hong Kong, gdzie przeobrażenia zachodzą ze szczególnie wysoką intensywnością. Natomiast kraje Europy Środkowo-Wschodniej, w tym Polska, znacznie odbiegają pod względem zaawansowania w rozwoju budowania społeczeństwa informacyjnego nie tylko od wiodących, ale nawet od przeciętnych standardów europejskich. Nasz kraj plasuje się dopiero na 30-31 pozycji na 55 objętych diagnozowaniem, wyprzedzając, i to tylko nieznacznie, Argentynę, Chile i Panamę. Pozycja Polski okazuje się przy tym jeszcze gorsza w zakresie niektórych wskaźników cząstkowych, opisujących stopień upowszechnienia i korzystania z komputerów (pozycja 37) oraz z Internetu (pozycja 35).

Przedstawione diagnozy potwierdzają ponadto dane o skali wydatków ponoszonych na zakup produktów oraz usług informatycznych w przeliczeniu na 1 mieszkańca w Polsce na tle innych krajów Unii Europejskiej (tab. 3).

Tabela 3

Wydatki na produkty i usługi IT w przeliczeniu na 1 mieszkańca w 2004 r.

Kraj	Wydatki roczne w euro
Litwa	73
Łotwa	92
Polska	104
Słowacja	141
Estonia	150
Węgry	193
Czechy	254
Europa Środkowo-Wschodnia	111
UE (stare kraje)	735

Źródło: Z. Zwierzchowski, *Firmy wreszcie więcej inwestują*, „Rzeczpospolita”, 30 września 2004 r.

Obraz, który wylania się z powyższych analiz, ukazuje duże zapóźnienia rozwojowe naszego kraju i jego raczej marginalną pozycję w europejskim oraz globalnym społeczeństwie informacyjnym, co w konsekwencji może stanowić istotne zagrożenie dla jego zdolności konkurencyjnych na współczesnych rynkach.

Okolo 45% gospodarstw domowych w Polsce jest wyposażonych w komputer, przy czym okolo 57% z nich dysponuje równocześnie dostępem do Internetu⁴. Rysują się wyraźne różnice terytorialne w wyposażeniu gospodarstw domowych w komputery: najwyższe wskaźniki w tym zakresie dotyczą województw pomorskiego oraz mazowieckiego, najniższe natomiast – województw kujawsko-pomorskiego, zachodniopomorskiego, lubelskiego oraz warmińsko-mazurskiego. Ale – co jest dość zaskakujące – aż 30% osób posiadających komputer w domu w ogóle z niego nie korzysta. Są to najczęściej osoby w przedziałach wiekowych powyżej 45 roku życia. Zjawisko to wskazuje, że mniejszy niż w wielu innych krajach stopień wykorzystywania urządzeń komputerowych nie jest spowodowany barierą finansową, ale niedorozwojem potrzeb w tym zakresie, a także brakiem odpowiednich umiejętności obsługowych⁵.

Okolo 26% ogółu polskich gospodarstw domowych posiada dostęp do Internetu, przy czym częściej ma to miejsce wówczas, gdy w skład gospodarstwa domowego wchodzi osoba ucząca się⁶. Wskaźniki te są wyraźnie skorelowane z miejscem zamieszkania: częściej dostęp do sieci posiadają gospodarstwa domowe w miastach powyżej 500 tys. mieszkańców niż na wsi. Internet wykorzystywany jest przez część użytkowników m.in. także jako medium umożliwiające uczenie się na odległość. W różnych kursach dostępnych przez Internet uczestniczyło okolo 19% osób korzystających z tego medium. W zbiorowości tej dominują osoby młode, uczące się oraz pracujące⁷.

Przedstawione wskaźniki wyposażenia polskich gospodarstw domowych w komputery oraz Internet są wyraźnie niższe w porównaniu ze standardami w tym zakresie, odnoszącymi się do większości krajów członkowskich UE⁸.

W społeczeństwie polskim zachodzi jednak proces szybkiego upowszechniania się Internetu. Jak się szacuje, w roku 2004 w Polsce było okolo 8 mln użytkowników sieci, a rok później już 11,2 mln (wzrost aż o 40%)⁹. Z badań przeprowadzonych w III kwartale 2004 r. przez SMG/KRC Poland Media S.A. wynika, że 26,1% mieszkańców Polski w wieku 15-75 lat korzysta z tego medium, przy czym okolo 60% czyni to wykorzystując domowe łącza, zaś okolo 25% posługuje się Internetem w miejscu pracy. Na ogół działania takie podejmowane są ponadsporadycznie, co najmniej kilka razy w tygodniu.

⁴ J. Czapinski, T. Panek (red.), *Diagnoza społeczna 2005. Warunki i jakość życia Polaków*, Warszawa 2006, s. 214.

⁵ Tamże, s. 216.

⁶ Tamże, s. 215.

⁷ Tamże, s. 231.

⁸ *eEurope – realizacja idei społeczeństwa informacyjnego w Unii Europejskiej i w Polsce*, s. 38 (www.waw.org.pl/europe/e-europe.html).

⁹ G. Brycki, Ł. Dec, B. Cieszevska, *W sieci można kupić wszystko*, „Rzeczpospolita” 2005, nr 303, 29 grudnia 2005 r., dodatek „Ekonomia i Rynek”.

Dane te pokazują, że Internet staje się medium coraz powszechniej wykorzystywanym, zarówno przy realizowaniu zadań zawodowych, jak i w celach ludycznych.

Po zastoju w ostatnich latach także polskie przedsiębiorstwa zaczynają obecnie wykazywać zwiększone zainteresowanie inwestowaniem w oprzyrządowanie informatyczne, co zostało spowodowane wejściem Polski do UE i narastającą na tym tle konkurencyjnością, a także ogólną poprawą kondycji gospodarki. W strukturze nakładów na IT maleje udział wydatków na sprzęt komputerowy na korzyść usług i oprogramowania informatycznego.

W krajach Unii Europejskiej dobrym standardem biznesowym jest korzystanie z informatycznego systemu wspomagającego proces zarządzania organizacją (ERP). Stosowanie tego rozwiązania bywa często traktowane jako ważny element kształtujący wizerunek firmy wobec kontrahentów. W praktyce ERP stosują niemal wszystkie przedsiębiorstwa unijne.

W Polsce około 53% dużych i średnich firm posługuje się aktualnie wspomnianym narzędziem w procesie zarządzania. Ponadto dalszych 25% firm deklaruje zainteresowanie wdrożeniem ERP. Jak się przewiduje, ważnym odbiorcą tych rozwiązań będą już wkrótce firmy zatrudniające od 100 do 500 pracowników¹⁰.

Nakładami na rozwój oprzyrządowania informatycznego zainteresowane są przede wszystkim duże firmy. Ich wydatki na te cele stanowią aż około 33% całego rynku informatycznego w Polsce. Przedmiotem ich zainteresowania są zwłaszcza systemy wspomagające zarządzanie – ERP¹¹.

Znacznie zdynamizowały się także wydatki sektora publicznego w Polsce na inwestycje informatyczne (tab. 4). W roku 2003 zwiększyły się one aż o 10% w stosunku do roku poprzedniego, co jest przejawem nawiązywania do obowiązujących standardów funkcjonowania tego sektora w Unii Europejskiej. Aktualnie niezbędne jest wdrażanie projektów z zakresu tzw. elektronicznej administracji (*e-government*). Wiele pozostaje jeszcze w tym względzie do zrobienia, bowiem w Polsce usługi administracyjne są zaledwie w około 2% osiągalne poprzez Internet, natomiast w UE średnio aż w blisko 40%¹².

Rysują się znaczne dysproporcje w poziomie i zakresie informatyzacji pomiędzy dużymi i małymi firmami. Te ostatnie plasują się najczęściej na marginesie zachodzących przeobrażeń. W 2004 r. aż 63% małych firm nie

¹⁰ Z. Z w i e r z c h o w s k i, *Lepiej być nowoczesnym*, „Rzeczpospolita” 2004, nr 230 (6913), 30 września 2004 r.

¹¹ Z. Z w i e r z c h o w s k i, *Firmy wreszcie więcej inwestują*, „Rzeczpospolita” 2004, nr 230 (6913), 30 września 2004 r.

¹² Z. Z w i e r z c h o w s k i, *Czekając na e-government*, „Rzeczpospolita” 2004, nr 230 (6913), 30 września 2004 r.

posiadało dostępu do Internetu, choć większość z nich sytuację tę zamierzało poprawić w latach 2005-2006¹³.

W Polsce obserwuje się także szybkie tempo upowszechniania się usług telekomunikacyjnych. Na rynku telefonii komórkowej wyraźnie wzrasta konkurencja między poszczególnymi operatorami, co w konsekwencji wywołuje spadek cen za połączenia. Przewiduje się, że w następnych latach proces ten będzie kontynuowany, co przyczyni się do wzrostu dostępności tych usług dla znacznej części społeczeństwa.

Tabela 4

Główni odbiorcy produktów i usług informatycznych w Polsce w 2003 r.

Sektor gospodarki	Wysokość nakładów na IT w mld zł
Banki i instytucje finansowe	2,2
Telekomunikacja	1,9
Sektor publiczny	2,4
w tym administracja	1,6
Przemysł	1,3

Źródło: jak w tab. 3.

W Polsce na koniec III kwartału 2004 r. było ponad 21 mln użytkowników telefonii komórkowej. Na 100 mieszkańców naszego kraju przypadało wówczas 55 osób korzystających z własnego telefonu komórkowego. Wskaźnik ten, mimo imponującego postępu poczynionego w ostatnich latach w tym zakresie, plasował Polskę na odległych pozycjach w Europie. Dla porównania, na Węgrzech i w Czechach wyniósł on około 80¹⁴. W Polsce w roku 2005 odnotowano jednak pod tym względem znaczący postęp, bowiem stopień nasycenia rynku telefonią komórkową, mierzony liczbą kart SIM, wyniósł około 74%, a w roku 2006 miał się zwiększyć do około 83%¹⁵.

¹³ B. Mejsner, *Nie tylko dla wielkich*, „Rzeczpospolita” 2004, nr 230 (6913), 30 września 2004 r.

¹⁴ P. Rożyński, *Wojna komórkowa*, „Gazeta Wyborcza”, 29 listopada 2004 r., dodatek „Gospodarka”.

¹⁵ *Internetowa ekspansja*, „Rzeczpospolita” 2005, nr 281, 2 grudnia 2005 r., dodatek „Ekonomia i Rynek”, a także P. Rożyński, *Zabierz sobie numer*, „Gazeta Wyborcza”, 16 stycznia 2006 r., dodatek „Gospodarka”.

3. PARADYGMAT EDUKACJI W SPOŁECZEŃSTWIE INFORMACYJNYM

Współcześnie, w warunkach tworzącego się społeczeństwa informacyjnego, do roli najważniejszego czynnika konkurencyjności gospodarczej urasta wiedza. Charakteryzuje ją niespotykana we wcześniejszych okresach dynamika zmienności: z jednej strony obserwuje się gwałtowny przyrost nowej wiedzy, z drugiej zaś – coraz szybciej dezaktualizują się całe obszary wiedzy dotychczasowej. Umiejętność efektywnego wykorzystywania zasobów najnowszej wiedzy, a tym bardziej jej tworzenia, stanowi zasadniczy warunek adaptowania się zarówno gospodarki w skali makroekonomicznej, jak i poszczególnych podmiotów mikroekonomicznych do współczesnych wymogów konkurencyjności. Kluczem bowiem do sukcesu w realiach globalnej gospodarki nowego stulecia są innowacje, a te mogą być kreowane jedynie na podłożu szerokiej wiedzy.

Wiedza staje się także zasadniczym składnikiem indywidualnego kapitału kompetencji profesjonalnych, pozycjonując miejsce jednostki na rynku pracy. Chcąc zapewnić sobie bezpieczeństwo zatrudnienia, wyrażające się współcześnie raczej w budowaniu indywidualnej zdolności do bycia zatrudnionym (*employability*), niż w różnego rodzaju formalnych gwarancjach, jednostki coraz częściej orientują się na ciągle pozyskiwanie, pomnażanie oraz modernizację posiadanego kapitału wiedzy. Brak takiego ukierunkowania zaczyna stopniowo sytuować je na obrzeżach nie tylko rynku pracy, lecz także marginalizuje ich pozycję w społeczeństwie informacyjnym.

W warunkach cywilizacji informacyjnej zasadniczego znaczenia nabiera zatem edukacja, do której funkcji zaliczyć trzeba modernizowanie społeczeństwa zgodnie z wymogami nowych czasów, kształtowanie struktury społecznej, a także zaspokajanie potrzeb rynku pracy¹⁶. Istotnym problemem jest przyjęcie założeń dotyczących ukierunkowania działań edukacyjnych. Przewiduje się, że w społeczeństwie informacyjnym największe zapotrzebowanie ze strony gospodarki wystąpi – oprócz popytu na pracownicze kompetencje czysto profesjonalne – także na umiejętności innowacyjne i w zakresie komunikowania się oraz kształtowania stosunków międzyludzkich sprzyjających efektywnemu kooperowaniu. Stąd zadaniem edukacji powinno być przygotowanie ludzi do korzystania z dostępnych zasobów wiedzy, do tworzenia nowej wiedzy, a także do zespołowego kooperowania przy realizowaniu zadań.

W sposób radykalny ulega zatem zmianie paradygmat edukacyjny. Dotychczasowa metodyka edukacji polegająca w znacznej mierze na przekazywaniu i recepcji faktograficznej, encyklopedycznej wiedzy pilnie

¹⁶ A. Radziejewicz - Winnicki, *Spoleczeństwo w trakcie zmiany*, Gdańsk 2004, s. 24.

powinna zostać zastąpiona przez metodykę bazującą na samodzielnym poszukiwaniu i zdobywaniu wiedzy. Istotne znaczenie przypisać należy postulatowi kształtowania zespołu kompetencji o charakterze proceduralnym: wyszukiwania potrzebnych informacji i ich filtrowania, oceny istotności i wiarygodności informacji, ich przetwarzania i syntetyzowania, a także posługiwania się nowoczesnymi środkami teleinformatycznymi.

W realiach społeczeństwa informacyjnego wyraźnie anachroniczny staje się model kształcenia lokowanego jedynie w początkowej fazie życia, zakładający eksploatację uzyskanych w taki sposób zasobów wiedzy w ciągu dalszych etapów pracy zawodowej. Wymogiem edukacyjnym staje się natomiast permanentne zdobywanie, poszerzanie i pogłębianie wiedzy, przy czym proces ten powinien zachodzić przez całe życie jednostki (*lifelong learning*). Rozwiązania organizacyjne i metodyczne w dziedzinie edukacji powinny szeroko wychodzić naprzeciw tej idei, oferując wszystkim członkom społeczeństwa wielość możliwości ustawicznego kształcenia się zarówno z autotelicznej motywacji samorealizacyjnej, jak i dla podwyższania osobistego kapitału kompetencyjnego jako wartości na rynku pracy.

Dynamicznie rozwijające się nowe technologie teleinformatyczne umożliwiają rozwój nauczania na odległość w wersji cyfrowej (*e-learning*). *E-learning* to specyficzna forma szkolenia, dobrze wspierająca ideę permanentnego kształcenia się. Jest to takie zorganizowanie procesów nauczania oraz uczenia się, które szeroko wykorzystuje do przekazywania treści merytorycznych różnego rodzaju media elektroniczne, jak Internet, Intranet, przekaz satelitarny, telewizja interaktywna, CD-ROM itp. *E-learning* stanowi rozległe spektrum technik i narzędzi edukacyjnych. Pojęciem tym opatruje się zarówno różne stosunkowo proste odmiany e-testów, jak i wysoce skomplikowane interaktywne szkolenia i treningi wirtualne.

E-learning ze względu na swoje specyficzne właściwości tworzy możliwość uzyskiwania wysokiej efektywności procesu nauczania, mierzonej stopniem przyswojenia przez uczącego się przekazywanej w ten sposób wiedzy bądź nabycia określonych umiejętności. Można wskazać na następujące proefektywnościowe walory nauczania elektronicznego, zgodne zresztą z empirycznymi ustaleniami teorii dydaktyki:

a) możliwość wykreowania sytuacji indywidualnego zaangażowania osoby uczącej się w proces zdobywania wiedzy bądź kształtowania praktycznych umiejętności:

– rozwiązania *e-learningowe* oferują na ogół, i to w niemałej liczbie, różne odmiany ćwiczeń aktywizujących, jak *case study*, *role playing*, gry decyzyjne, symulacje zadań zawodowych, e-dyskusje z innymi uczestnikami szkolenia, e-testy itp., uwzględniające sprzężenia zwrotne między uczącym się i trenerem,

– organizacja materiału dydaktycznego oferowanego w formule *e-learningu* tworzy po stronie osoby uczącej się konieczność podejmowania decyzji co do wyboru określonych ścieżek dostępu do takich treści merytorycznych, jakie są przez nią preferowane, co stanowi uwzględnienie zasady indywidualizacji szkolenia;

b) możliwość kształtowania przejrzystej struktury przekazywanych treści merytorycznych:

– przekaz *e-learningowy* zorganizowany jest na ogół w postaci modułowej, tworząc wydzielone, zwarte i uporządkowane sektory wiedzy, przy czym porządek ów określony jest najczęściej przez zastosowanie systemu tytułów i subtytułów treści z odpowiednimi ścieżkami dostępu,

– w przekazie *e-learningowym* istnieje łatwo realizowalna możliwość eksponowania merytorycznej ważności prezentowanych treści, np. poprzez zorganizowanie materiału w postaci obszarów kluczowych z odnośnikami do obszarów peryferyjnych, o charakterze drugoplanowym bądź komentarzowym;

c) możliwość kształtowania wielokanałowej formy przekazywanych treści merytorycznych:

– *e-learning* umożliwia wzbogacanie przekazu tekstowego o ilustracje wizualne (schematy, wykresy, diagramy, zdjęcia itp.) lub ilustracje dźwiękowe, co wydatnie przyczynia się do upogładowienia wykładu, a poprzez angażowanie obu kanałów percepcji zmysłowej sprzyja podwyższonej efektywności uczenia się,

– w przekazie *e-learningowym* znajdują szerokie zastosowanie takie formy, które równocześnie przekazują treści informacyjne kanałem audiowizyjnym traktowanym nierozdzielnie (np. film, nagranie wideo), co wyraźnie podnosi poziom koncentracji odbiorcy oraz przybliża go do rzeczywistości¹⁷.

W warunkach gospodarki opartej na wiedzy oraz przy aktualnym poziomie rozwoju technik informatycznych i bogatych możliwościach przez nie oferowanych wprowadzanie różnych form nauczania elektronicznego wydaje się nieuniknionym kierunkiem rozwoju współczesnej edukacji. Proces ten znakomicie koreluje się z ideą organizacji uczącej się, w kierunku której szybko ewoluje wiele przedsiębiorstw.

¹⁷ P. Jurek, *E-learning w świetle badań nad uczeniem się. Czy komputer jest lepszy od nauczyciela?*, „Meritum” 2002, nr 1-2, s. 8-9.

4. ROLA ONZ W KSZTAŁTOWANIU GLOBALNEGO SPOŁECZEŃSTWA INFORMACYJNEGO

W procesy kształtowania globalnego społeczeństwa informacyjnego aktywnie włącza się Organizacja Narodów Zjednoczonych, co jest wyrazem głębokiego przeświadczenia, że działania takie stanowią współcześnie jeden z istotnych sposobów wspomagania realizacji tzw. Milenijnych Celów Rozwoju (*Millennium Development Goals* – MDG), określonych w Deklaracji Milenijnej przyjętej przez przywódców 189 państw na szczycie ONZ w 2000 r. Choć MDG wyznaczają zasadnicze cele światowej polityki społecznej do 2015 r., to przecież ich realizacja będzie przebiegać w warunkach dynamicznie rozwijającej się cywilizacji informacyjnej, powinno się zatem na tym polu szeroko korzystać z możliwości oferowanych przez nowe technologie i nową gospodarkę. ONZ wychodzi z założenia, że rozwój cywilizacji informacyjnej powinien przynosić wieloaspektowe korzyści całej społeczności globalnej, bez wykluczania żadnej z grup ani żadnego z regionów świata, tak by wszyscy mieszkańcy globu byli w stanie korzystać z dobrodziejstw odbywających się przemian. W różnych wymiarach światowych struktur społecznych obserwuje się obecnie rozległą „przepaść cyfrową”. Istnieje realne zagrożenie, że owe dysproporcje rozwojowe mogą się w przyszłości szybko powiększać, co byłoby zdecydowanie niekorzystne dla społeczno-gospodarczej stabilności świata XXI w. Stąd procesy rozwoju globalnego społeczeństwa informacyjnego wymagają ustawicznego i celowego wspierania instytucjonalnego, by w rezultacie orientować je na stopniowe zmniejszanie skali zjawiska *digital divide*.

Najważniejszą inicjatywą ONZ na tym polu, zapoczątkowaną praktycznymi działaniami w 2002 r., jest Światowy Szczyt Społeczeństwa Informacyjnego. Zasadniczą ideą tego megaprojektu jest ukształtowanie szerokiego międzynarodowego forum łączącego w spójną całość wysiłki wielu państw na rzecz kształtowania globalnego społeczeństwa informacyjnego. Wskazuje się na takie konkretnie określone cele, jak:

- uzgodnienie wspólnego planu wykorzystania technologii informacyjnych i komunikacyjnych dla osiągnięcia Milenijnych Celów Rozwoju,
- wypracowanie do roku 2005 narodowych e-strategii powiązanych z krajowymi planami rozwoju społeczno-gospodarczego,
- ułatwienie dostępu do technologii informacyjnych i telekomunikacyjnych grupom zagrożonym marginalizacją cyfrową, a także instytucjom edukacyjnym i placówkom ochrony zdrowia,
- rozwój kapitału ludzkiego poprzez otwarcie szerokiego dostępu do różnych poziomów i form edukacji,
- wspieranie przedsiębiorczości kobiet i młodzieży,

- promowanie zasady wolności słowa jako podstawy społeczeństwa informacyjnego,
- współpraca na rzecz ochrony prywatności i zapewnienia bezpieczeństwa w sieci informacyjnej.

Światowy Szczyt Społeczeństwa Informacyjnego jest realizowany w trzech etapach. Pierwszy z nich, o charakterze przygotowawczym (lata 2002/2003), obejmował pięć konferencji regionalnych poświęconych zagadnieniom specyficznym dla poszczególnych kontynentów. Spotkania te stanowiły podstawę diagnozowania szans, zagrożeń i możliwości budowy społeczeństwa informacyjnego w wymiarach lokalnych.

Etap drugi to Szczyt Genewski (grudzień 2003 r.), w którym wzięli udział przedstawiciele rządów i organizacji pozarządowych ze 176 krajów. Plonem obrad Szczytu w Genewie jest Deklaracja Zasad (*Declaration of Principles*), określająca wspólną wizję kreowania społeczeństwa informacyjnego wobec globalnych wyzwań w nowym tysiącleciu. Uchwalając tę deklarację uczestnicy Szczytu zobowiązali się do:

- zapewnienia powszechnego, równego i taniego dostępu do infrastruktury oraz usług informacyjno-telekomunikacyjnych poprzez eliminowanie barier utrudniających pozyskiwanie informacji, w tym do informacji generowanych przez instytucje publiczne,
- ochrony wolności słowa i publicznego wyrażania opinii oraz zagwarantowania niezależności i pluralizmu środków masowego przekazu,
- respektowania praw jednostek do nieskrępowanego i pełnego rozwoju i autonomicznej aktywności pod warunkiem zachowania porządku publicznego i przestrzegania zasad moralnych,
- zapewnienia kobietom oraz grupom społecznym zagrożonym marginalizacją swobodnego uczestnictwa w tworzeniu społeczeństwa informacyjnego oraz pełnego korzystania z dobrodziejstw cywilizacji cyfrowej,
- zwiększenia ochrony danych osobowych oraz bezpieczeństwa transmisji informacji,
- zagwarantowania prawa własności intelektualnej będącej rezultatem indywidualnej aktywności innowacyjnej i kreatywności,
- odpowiedzialnego zarządzania Internetem z zachowaniem zasady współpracy międzynarodowej w tym zakresie,
- poszanowania zasady różnorodności językowej i kulturowej w Internecie.

Komplementarnym wobec przedstawionego wyżej dokumentem przyjętym na zakończenie Szczytu Genewskiego był Plan Działań (*Plan of Action*), określający w perspektywie roku 2015 konkretne kierunki działań w celu zrealizowania wizji globalnego społeczeństwa informacyjnego:

- dostęp do infrastruktury i usług informacyjno-telekomunikacyjnych dla obszarów pozamiejskich, a także dla wszystkich instytucji i placówek edukacyjnych, kulturalnych, naukowych oraz administracji lokalnej i centralnej; w wymiarze statystycznym dostęp ten powinien być zagwarantowany dla co najmniej połowy globalnej populacji,

- wzbogacenie programów nauczania wszystkich szkół o problematykę społeczeństwa informacyjnego,

- dostęp do mediów masowych (radio, telewizja) dla ogółu społeczeństwa,

- wielojęzyczny dostęp do stron internetowych.

W krótszej perspektywie czasu, do roku 2005, każdy z sygnatariuszy Planu Działań zobowiązał się do:

- sporządzenia narodowej strategii kształtowania społeczeństwa informacyjnego, uwzględniającej całość celów i zasad określonych w Deklaracji, w tym zwłaszcza z respektowaniem potrzeb ludzi starszych, niepełnosprawnych, dzieci i kobiet,

- utworzenia co najmniej jednego Publicznego/Prywatnego Partnerstwa (PPP) lub Multisektorowego Partnerstwa (MSP) jako platformy koordynującej przyszłe działania w zakresie kształtowania społeczeństwa informacyjnego.

Sporo uwagi w trakcie Szczytu Genewskiego poświęcono Internetowi jako najważniejszemu medium informacyjnemu o zasięgu globalnym. Za doniosły problem uznano politykę poszczególnych rządów w tej dziedzinie. Stwierdzono, że niezbędne jest podjęcie działań w celu zapewnienia stabilności i rozwoju sieci. Zainteresowanie to zaowocowało powołaniem Grupy Roboczej ONZ ds. Zarządzania Internetem.

Druga konferencja Światowego Szczytu Społeczeństwa Informacyjnego odbyła się w listopadzie 2005 r. w Tunisie. Obrady były poświęcone m.in. problemom powszechnego dostępu do technologii informacyjnych i komunikacyjnych oraz tworzenia systemu bezpieczeństwa w tej dziedzinie, a także potrzebie zmniejszania tzw. przepaści cyfrowej. Przyniosła ona podsumowanie rezultatów podjętych wcześniej działań oraz ocenę postępu w dziedzinie kształtowania nowego społeczeństwa, a także wytyczyła program w tej dziedzinie na kolejne lata.

5. PROCESY TWORZENIA SPOŁECZEŃSTWA INFORMACYJNEGO W UNII EUROPEJSKIEJ

W Europie już pod koniec lat siedemdziesiątych rozwijało się przekonanie, że wdrażanie idei społeczeństwa informacyjnego może być drogą budowania konkurencyjności gospodarczej. Koncepcje takie odnaleźć można choćby

w raporcie autorstwa francuskich socjologów A. Minca i S. Nory na temat podstaw sukcesu gospodarki japońskiej w tamtym okresie.

Na początku lat dziewięćdziesiątych uwidoczniła się wśród ówczesnych krajów członkowskich UE pilna potrzeba sformułowania praktycznej odpowiedzi na wyzwania płynące ze strony gwałtownie rozwijających się w globalnym wymiarze technik informacyjnych oraz ich szybko nawarstwiających się reperkusji społeczno-gospodarczych. Sporządzenie raportu w tej sprawie Komisja Europejska zleciła ówczesnemu komisarzowi unijnemu odpowiedzialnemu za rozwój telekomunikacji i technik informacyjnych, Martinowi Bangemannowi. Raport taki został opracowany i przedstawiony Komisji Europejskiej w maju 1994 r. (*Europe and the Global Information Society. Recommendations to the European Council* – Europa i społeczeństwo globalnej informacji. Zalecenia dla Rady Europy, potocznie zwany Raportem Bangemanna).

W raporcie Bangemanna jako priorytet eksponuje się konieczność sprostania przez społeczności europejskie informacyjnym wyzwaniom współczesności. Podkreśla się, że nowe technologie informacyjne wywierają istotny wpływ na sferę pracy. Z jednej strony jest to proces powstawania nowych rodzajów zawodów i nowych miejsc pracy, z drugiej zaś – dynamiczne kreowanie ciągle nowych wymogów kompetencyjnych pod adresem zatrudnionych. Autorzy raportu zwracają uwagę na pilną potrzebę przygotowania społeczeństw Unii Europejskiej do efektywnego funkcjonowania w warunkach cywilizacji informacyjnej. W tym celu proponują następujące kierunki działania:

- ukształtowanie silnej pozycji UE w światowym wyścigu technologicznym,
- dynamiczne kształtowanie infrastruktury technicznej umożliwiającej rozwój gospodarki opartej na wiedzy oraz europejskiego społeczeństwa informacyjnego,
- zachowanie i umacnianie tożsamości kulturowej Europy w warunkach przemian cywilizacyjnych na skalę globalną.

W takim kontekście jego autorzy specyfikują listę 10 priorytetowych zadań:

- rozwój telepracy,
- upowszechnienie nauki na odległość,
- rozwój sieci wyższych uczelni oraz centrów badawczych,
- rozwój usług teleinformatycznych dla małych i średnich przedsiębiorstw,
- z informatyzowane zarządzanie ruchem drogowym,
- z informatyzowana kontrola ruchu powietrznego,
- z informatyzowane świadczenie opieki zdrowotnej,
- z informatyzowane przetargi na usługi gospodarcze,

- zorganizowanie z informatyzowanej sieci administracji publicznej w skali ogólnoeuropejskiej,
- stworzenie infostrad umożliwiających powszechne korzystanie z szerokiej bazy informacji; warunkiem jest upowszechnienie komputerów w społeczeństwie¹⁸.

Cenną reperkusją raportu Bangemanna było zainicjowanie publicznej debaty na temat szans rozwoju gospodarki europejskiej wobec nowych wyzwań oraz efektywnego konkutowania na rynkach światowych. Podejmowano w jej trakcie problemy implementowania w różnych obszarach życia społecznego i gospodarczego nowych rozwiązań telekomunikacyjnych oraz informacyjnych.

Przełomowym momentem w dążeniu Unii Europejskiej do ukształtowania społeczeństwa informacyjnego była ogłoszona pod koniec 1999 r. strategiczna inicjatywa *eEurope – An Information Society for All*. Dokument ten, zaakceptowany przez kraje członkowskie UE na szczycie w Helsinkach, jednoznacznie określił orientację na tworzenie społeczeństwa informacyjnego w zjednoczonej Europie jako priorytetowy kierunek jej rozwoju.

Pojawienie się inicjatywy *eEurope* było niemal zbieżne w czasie z innym niezwykle doniosłym wydarzeniem: określeniem na forum konferencyjnym w Lizbonie w marcu 2000 r. strategii społeczno-gospodarczego rozwoju UE na I dekadę XXI w. Za fundamentalny cel strategiczny przyjęto, że w perspektywie roku 2010 gospodarka Wspólnoty Europejskiej stanie się najbardziej konkurencyjną, a zarazem najbardziej dynamiczną gospodarką w skali światowej. Ma być ona zdolna do proporcjonalnego i zrównoważonego rozwoju, ma stymulować pozytywne zmiany na rynku pracy (więcej lepszych miejsc pracy) oraz ma oferować pole swobodnych działań przedsiębiorczych każdemu. Równocześnie też ma realizować model aktywnego państwa socjalnego (większa spójność społeczna). Założono, że całokształt przeobrażeń systemów i struktur społecznych oraz ekonomicznych wszystkich krajów członkowskich UE ma konsekwentnie podążać w kierunku tworzenia gospodarki opartej na wiedzy. Za jeden z priorytetów takich zmian uznano konieczność wdrażania wskazań określonych w dokumencie *eEurope*. W szczególności założono niezbędne przemiany w systemie kształcenia.

Jeszcze w tym samym roku (czerwiec 2000 r.) na Szczycie Unii Europejskiej w Feira dokonano wdrożeniowej operacjonalizacji założeń strategii lizbońskiej dla okresu 2000-2002, czego wyrazem był m.in. przyjęty wówczas dokument *eEurope 2002 – An Information Society for All*. Plan działania, określony ramowo w tej deklaracji, wytyczał trzy wiodące subcele działania:

- I. Zapewnienie taniego, szybkiego i bezpiecznego Internetu:
 - a) tani i ułatwiony dostęp do Internetu,

¹⁸ A. Szewczyk, *Wprowadzenie*, [w:] A. Szewczyk (red.), *Dylematy cywilizacji informatycznej*, Warszawa 2004, s. 8.

- b) szybki Internet dla badań naukowych oraz dla celów edukacyjnych,
 - c) bezpieczeństwo korzystania z Internetu;
- II. Inwestowanie w rozwój kapitału ludzkiego:
- a) młodzież UE w erze cyfrowej,
 - b) praca w gospodarce opartej na wiedzy,
 - c) powszechne uczestnictwo w gospodarce opartej na wiedzy;
- III. Rozwój różnych form praktycznego wykorzystywania Internetu:
- a) przyspieszenie gospodarki elektronicznej,
 - b) elektroniczny dostęp do usług publicznych, w tym usług centralnych,
 - c) wykorzystanie sieci dla działalności służby zdrowia,
 - d) kształtowanie zawartości informacyjnej sieci,
 - e) wykorzystanie sieci dla systemu transportu.

Z inicjatywą *eEurope* – co daje się odczytać z przedstawionego wyżej zbioru postulowanych kierunków działania – wiązano przede wszystkim nadzieje na znaczący przyrost miejsc pracy w gospodarce europejskiej, na podwyższenie efektywności i konkurencyjności produkcji, a także na wyższą jakość w sferze życia publicznego.

Postęp w zakresie realizowania poszczególnych celów określonych w strategii *eEurope* był systematycznie monitorowany, m.in. w trakcie Szczytu UE w Nicei (koniec 2000 r.), a także na specjalnych posiedzeniach Rady Europy w Sztokholmie (2001 r.) oraz Barcelonie (2002 r.). Dla skutecznego monitoringu stopnia realizacji poszczególnych celów planu zastosowano zasadę ich kwantyfikowania. Stworzony został system 23 wskaźników rozwoju społeczeństwa informacyjnego, co umożliwia dokonywanie porównań między krajami członkowskimi UE, a także porównań w czasie.

Równocześnie też inicjatywie *eEurope* towarzyszyło wiele innych przedsięwzięć, inicjatyw szczegółowych oraz różnych akcji celowych. Tytułem przykładu wymienić tu można takie, jak:

- inicjatywa *Helping SMEs Go Digital*, dotycząca wspomagania sektora małych i średnich przedsiębiorstw w zakresie wprowadzania elementów gospodarki elektronicznej do ich strategii biznesowych,
- program *eContent*, zorientowany na pobudzanie działań na rzecz tworzenia treści informacyjnych w ogólnodostępnej formie elektronicznej,
- inicjatywa *Smart Card*, zorientowana na wspomaganie rozwoju i upowszechnienia inteligentnych kart elektronicznych.

Podsumowując osiągnięcia planu działania *eEurope 2002*, podnieść trzeba takie m.in. rezultaty, jak dynamiczny rozwój sektora telekomunikacyjnego wyrażający się w utrzymaniu przez UE światowej dominacji w sferze telefonii komórkowej i telewizji cyfrowej, a także utrzymanie wysokiego tempa rozwoju dostępności do Internetu, zarówno przez gospodarstwa domowe, jak i przez placówki szkolne. Natomiast w sferze ekonomicznej raczej nie odnotowano

wzrostu konkurencyjności gospodarki europejskiej na forum globalnym, ani też znaczącego obniżenia się poziomu bezrobocia w krajach członkowskich UE.

Poszerzenie Unii Europejskiej o dziesięć nowych krajów musiało się odbywać z uwzględnieniem realizowanych w jej ramach planów rozwoju społeczeństwa informacyjnego. Już na konferencji ministerialnej w Warszawie (maj 2000 r.) kraje kandydujące do Unii zadeklarowały weryfikację swoich wewnętrznych koncepcji i planów tworzenia społeczeństwa informacyjnego pod kątem ich spójności ze strategią *eEurope*. Z kolei na szczycie UE w Goteborgu (czerwiec 2001 r.) przyjęto dokument *eEurope + 2003*. Podkreślono w nim, że procesy rozwoju społeczeństwa informacyjnego w Europie muszą uwzględniać specyfikę nowych krajów oraz ich znaczne zapóźnienia gospodarcze i infrastrukturalne w porównaniu z krajami piętnastki. Wyznaczono następujące cele programu:

- niwelowanie przepaści informacyjnych pomiędzy gospodarkami krajów kandydujących oraz UE, w tym także silnie rysujących się dysproporcji infrastrukturalnych,
- wspólne działania na rzecz powstania i rozwoju społeczeństwa informacyjnego w całej Europie,
- zapewnienie dostępu do taniego, szybkiego i bezpiecznego Internetu dla wszystkich grup społecznych,
- inwestowanie w rozwój kapitału ludzkiego,
- stymulowanie w kierunku szerokiego wykorzystywania Internetu w edukacji, gospodarce i życiu publicznym.

Można też wskazać na inicjatywy europejskie komplementarne wobec *eEurope*. Jedną z nich została podjęta przez Radę Państw Morza Bałtyckiego (CBSS) i jest wdrażana pod nazwą NeDAP (*The Northern eDimension Action Plan*). Uczestniczą w niej położone w basenie Bałtyku kraje członkowskie UE, a także Rosja. Celem NeDAP jest rozszerzenie transgranicznej współpracy państw nadbałtyckich w zakresie rozwoju technologii informatyczno-telekomunikacyjnych oraz budowy społeczeństwa informacyjnego, przy czym przyjęte w programie linie działania są wyraźnie zbieżne z kierunkami postulowanymi przez dokument unijny *eEurope* (rozwój regionalnych sieci informacyjnych ukierunkowanych na wzrost jakości edukacji i ochrony zdrowia, łącza telemedyczne, biblioteki cyfrowe, umacnianie bezpieczeństwa w elektronicznym handlu transgranicznym, rozwój centrów szkoleniowych dla nowej gospodarki, informacyjne wspieranie regionalnego sektora małych i średnich przedsiębiorstw, wykorzystanie Internetu do działań z zakresu ochrony środowiska naturalnego oraz tworzenia szerokiego dostępu usług publicznych).

Inicjatywa *eEurope* jest obecnie realizowana pod postacią kolejnego planu działania, przyjętego na szczycie Unii Europejskiej w Sewilli w czerwcu 2002 r., *eEurope 2005: An Information Society for All – Action Plan*. Miał on umożliwić osiągnięcie do końca 2005 r. następujących celów:

- rozwinięcie nowoczesnych elektronicznych usług publicznych (e-administracji, nauczania na odległość, telemedycyny),
- stworzenie środowiska sprzyjającego rozwojowi e-biznesu,
- zbudowanie bezpiecznej infrastruktury teleinformatycznej,
- powszechne udostępnienie łączy szerokopasmowych po przystępnych cenach.

Dla finansowego wsparcia planu działania *eEurope 2005* w listopadzie 2003 r. powołany został wspólnotowy program *Modinis*. Ma on finansować następujące cele:

- monitorowanie postępów we wdrażaniu poszczególnych elementów planu (coroczne badania ankietowe gospodarstw domowych, przedsiębiorstw, szkół, placówek służby zdrowia, instytucji administracji publicznej),
- analiza dobrych praktyk i ich upowszechnianie na szczeblu lokalnym, regionalnym oraz krajowym (organizowanie konferencji, warsztatów wymiany doświadczeń, publikacje),
- analiza gospodarczych i społecznych skutków rozwoju społeczeństwa informacyjnego,
- przygotowanie Europejskiej Agencji Bezpieczeństwa Sieci i Informacji (ENISA).

6. PROBLEMY WSPÓŁCZESNEJ EDUKACJI W UNII EUROPEJSKIEJ

Problemy edukacji w ramach Unii Europejskiej zostały uwzględnione już w Traktacie z Maastricht (1992 r.), w treściach którego zawarto deklarację, że jednym z ważnych zadań Wspólnoty jest kształtowanie wysokich standardów jakościowych w sferze oświaty oraz szkolnictwa zawodowego. Trzeba tu podkreślić, że Unia Europejska pozostawia w gestii poszczególnych krajów członkowskich dziedzinę edukacji, zarówno w aspektach prawnych, organizacyjnych, jak i programowych. Liczne inicjatywy i działania unijne idą natomiast w kierunku tworzenia odpowiednich warunków współpracy międzynarodowej w tym zakresie.

Istotnym celem inicjatywy *eEurope* jest przygotowanie społeczeństwa europejskiego do wejścia w erę informacyjną oraz do efektywnego sprostania wymogom gospodarki opartej na wiedzy. Kształtujące się nowe realia społeczno-gospodarcze sytuują bez porównania wyżej niż dotychczas poprzeczkę wymagań zarówno w wymiarach indywidualnych, jak i wobec całych grup zawodowych, a także wobec organizacji. Najbardziej efektywną formą odpowiedzi na większość nowych wyzwań jest zwrot ku szybkiemu podwyższaniu własnej wiedzy oraz umiejętności zawodowych.

Wiodącym celem edukacji jest wzrost wartości zasobów ludzkich jako zasadniczego długofalowego czynnika globalnej konkurencyjności gospodarczej. Wychodząc z tej przesłanki, polityka edukacyjna Unii Europejskiej opiera się na następujących ogólnych zasadach:

- gwarantowanie równości szans dostępu do edukacji dla wszystkich, w tym zwłaszcza poprzez rozwój różnych form kształcenia zaocznego, umożliwiających jednostkom i grupom permanentne uczenie się jako sposób obrony przed marginalizacją społeczną,

- ukierunkowanie na podnoszenie jakości kształcenia, zwłaszcza poprzez wyeliminowanie encyklopedyzmu w nauczaniu, wykorzystywanie w procesie dydaktycznym najnowszych osiągnięć nauki i techniki, a także rozwój preorientacji i poradnictwa zawodowego,

- ukierunkowanie kształcenia na rozwój świadomości europejskiej uczniów (budowanie postaw tolerancji religijnej, rasowej i społecznej), a także rozwijanie kompetencji umożliwiających funkcjonowanie w realiach społeczeństwa europejskiego (m.in. poprzez nauczanie języków krajów członkowskich UE).

Właściwie ukierunkowana i efektywna edukacja stanowi doniosły warunek kształtowania społeczeństwa informacyjnego w Unii Europejskiej oraz perspektywicznego tworzenia siły ekonomicznej krajów członkowskich. Wyrazem takiego stanowiska jest powstanie w 1995 r. dokumentu pt. *Biała Księga Kształcenia i Doskonalenia. Nauczanie i uczenie się na drodze do uczącego się społeczeństwa*. Zawiera on zbiór wytycznych określających zręby polityki edukacyjnej w krajach członkowskich UE. W *Białej Księdze* stwierdza się, że do najważniejszych wyzwań, którym powinna sprostać edukacja europejska, należą:

- rozwój społeczeństwa informacyjnego w Europie, w tym zwłaszcza głębokie przemiany zachodzące w obszarze pracy, a także funkcjonowania organizacji,

- rozwój cywilizacji naukowo-technicznej, kształtującej w konsekwencji nowy model zdobywania wiedzy (połączenie orientacji na pozyskiwanie szerokiej wiedzy ogólnodzinowej z wąskospecjalistycznym profesjonalizmem, co ma umożliwić innowacyjność w rozwiązywaniu problemów),

- procesy globalizacji w sferze gospodarczej, powodujące dynamiczne narastanie konkurencji w wymiarze światowym.

Szczególnie została w *Białej Księdze* wyeksponowana idea ustawicznego uczenia się jako elementarnej zasady skutecznego adaptowania się jednostek do intensywnie dokonujących się zmian w sferze pracy. Kraje wspólnoty europejskiej powinny zatem tworzyć warunki sprzyjające jej praktycznej realizacji.

Idea kształcenia się przez całe życie stanowi jeden z najważniejszych postulatów Strategii Lizbońskiej. W oparciu o jej założenia powstała Inicjatywa

Kształcenia Ustawicznego (*lifelong learning*), której celem jest stworzenie szerokich możliwości edukacyjnych wszystkim członkom społeczeństwa w różnych formach szkolnych i pozaszkolnych. Komisja Europejska określiła listę działań o charakterze priorytetów mających się przyczynić do urzeczywistnienia idei permanentnego kształcenia w UE (Komunikat *Making a European Area of Lifelong Learning a Reality* z listopada 2001 r.). W dokumencie tym zostały wyspecyfikowane następujące kierunki niezbędnych działań:

- tworzenie kultury promującej uczenie się:
 - zwiększenie liczby dzieci objętych systemem wychowania przedszkolnego,
 - kształtowanie właściwej motywacji podejmowania ustawicznej edukacji oraz rozwijanie umiejętności uczenia się,
 - wzbogacenie oferty edukacyjnej na poziomie średnim i wyższym, dostosowanej do potrzeb gospodarki,
 - wdrożenie systemu oceniania i uznawalności kwalifikacji uzyskanych drogą samokształcenia bądź innego rodzaju nieformalnego i incydentalnego uczenia się,
 - rozwój i unowocześnianie różnych form kształcenia dorosłych,
- zwiększenie dostępności do informacji na temat możliwości edukacyjnych oraz do usług doradczych w tym zakresie:
 - rozwój systemu informacji dotyczących możliwości edukacyjnych w całej UE wraz z odpowiednimi usługami doradczymi,
 - rozwój współpracy w zakresie doradztwa zawodowego oraz planowania kariery zawodowej i rozwoju osobistego,
 - wykorzystanie technologii informatyczno-telekomunikacyjnych w procesach doradztwa zawodowego,
- zwiększenie inwestycji w procesy i formy uczenia się (środki finansowe, czas):
 - zwiększenie nakładów na rozwój zasobów ludzkich z finansów publicznych oraz prywatnych,
 - rozwijanie postaw przedsiębiorczych u osób uczących się poprzez promowanie inicjatywy i kreatywności w procesie kształcenia,
 - identyfikowanie najważniejszych motywatorów skłaniających ludzi do podejmowania kształcenia,
 - promowanie różnorodności ścieżek edukacyjnych,
 - rozwój form kształcenia otwartego i kształcenia na odległość,
- przybliżenie uczącym się różnych możliwości edukacyjnych:
 - wspieranie rozwoju lokalnych centrów kształcenia,
 - zapewnienie osobom zamierzającym podjąć naukę możliwości uczenia się w pobliżu miejsca zamieszkania,

- rozwój form edukacyjnych wykorzystujących technologie informatyczno-telekomunikacyjne,
- upowszechnienie umiejętności podstawowych:
 - zdefiniowanie pakietu podstawowych kompetencji niezbędnych w społeczeństwie wiedzy,
 - tworzenie programów nauczania obowiązkowego rozwijających umiejętności podstawowe,
 - zagwarantowanie zdobycia umiejętności podstawowych wszystkim członkom społeczeństwa,
 - przeciwdziałanie niepowodzeniom w nauce i wynikającym stąd zjawiskom marginalizacji,
 - wspieranie rozwoju sieci „szkół drugiej szansy”,
- rozwój innowacyjnych koncepcji edukacyjnych:
 - promowanie i rozwój nowoczesnych metod dydaktycznych, zwłaszcza wykorzystujących technologie informatyczne i telekomunikacyjne,
 - tworzenie urozmaiconych ofert edukacyjnych, m.in. z zastosowaniem form multimedialnych, wychodzących naprzeciw potrzebom różnych grup społecznych.

Deklaracja *eEurope* zaowocowała w 2000 r. także komplementarną inicjatywą *eLearning*, której zasadniczym celem jest wspieranie rozwoju bazy umożliwiającej nauczanie (zdobywanie wiedzy) z wykorzystaniem technik informatycznych. Założono zatem następujące cele operacyjne:

- do końca 2001 r. wszystkie placówki szkolne powinny dysponować łączem internetowym,
- do końca 2002 r. wszyscy nauczyciele powinni posiadać umiejętność realizowania procesu dydaktycznego z zastosowaniem multimediiów oraz Internetu,
- do końca 2003 r. wszyscy uczniowie kończący edukację powinni posiadać umiejętność posługiwania się komputerem oraz sięgania po informacje zawarte w sieci internetowej.

W ramach inicjatywy *eLearning* sformułowano ponadto postulaty odnoszące się do merytorycznej zawartości Internetu. Stwierdzono mianowicie, że treści internetowe kreowane obecnie przez różne podmioty europejskie stanowią zbyt mały udział w ogólnej informacyjnej zawartości sieci, powinny zatem zostać podjęte wysiłki w celu zmiany tego stanu rzeczy.

Inną ważną ideą podjętą w ramach inicjatywy *eLearning* jest podkreślenie konieczności rozwijania wspólnej europejskiej sieci edukacyjnej EUN (*the European Schoolnet*), która byłaby efektywnym narzędziem przekazywania i zdobywania wiedzy.

Unia Europejska uruchomiła szereg programów celowych do wspomaganie merytorycznego, organizacyjnego i finansowego edukacji i kształcenia. Wśród nich trzeba wymienić realizowany do 1995 r. program ERASMUS, ukierunkowany na wymianę doświadczeń w zakresie szkolnictwa wyższego (wymiana studentów oraz kadry dydaktycznej), zastąpiony następnie przez program SOCRATES, promujący współpracę międzyuczelnianą w zakresie dydaktycznego wykorzystywania najnowszych metod informatycznych, wymianę kadry oraz studentów, a także wymianę doświadczeń związanych z wdrażaniem systemów kształcenia zaocznego na poziomie akademickim. Z kolei program LEONARDO, wprowadzony w drugiej połowie lat dziewięćdziesiątych, miał na celu promocję zatrudnienia poprzez rozwój edukacji zawodowej i językowej, m.in. także w krajach Europy Środkowo-wschodniej. Warto też wspomnieć o programie ODL (*Open and Distance Learning*), wspierającym kształcenie na odległość z wykorzystaniem technik informatycznych i telekomunikacyjnych.

Polityka edukacyjna UE polega na określaniu ramowych celów i zasad w sferze kształcenia, wspierając liczne działania w tym obszarze za pomocą różnych wyspecjalizowanych programów. Sam natomiast system oświaty pozostawiony jest w gestii poszczególnych krajów członkowskich. Stąd obserwuje się wśród nich znaczne odmienności w zakresie struktur szkolnictwa, sposobów zarządzania i administrowania oświatą, a także rozwiązań programowych oraz dydaktyczno-wychowawczych.

W szczególniejszy sposób zagadnienia edukacji zostały podniesione podczas specjalnego posiedzenia Rady Europy w Barcelonie (2002 r.). Podkreślono wówczas, że edukacja europejska powinna orientować się na osiągnięcie najwyższych standardów jakości w skali globalnej, zaś rozwiązania w poszczególnych krajach członkowskich powinny się charakteryzować kompatybilnością umożliwiającą pełną mobilność edukacyjną obywateli. Innym ważnym wskazaniem był postulat tworzenia warunków i możliwości dla edukacji permanentnej (uczenia się przez całe życie). Pojawiał się on w kontekście kształtującego się nowego wymogu określającego szansę jednostki na dynamicznie zmieniającym się rynku pracy, czyli tzw. zatrudnialności (*employability*), polegającej na dysponowaniu takim indywidualnym kapitałem kompetencji, na który występuje aktualnie zapotrzebowanie ze strony gospodarki. Dokument *Education and Training in Europe: diverse systems, shared goals for 2010*, powstały na zakończenie konferencji barcelońskiej, określił trzy następujące zasadnicze cele strategiczne działania w odniesieniu do systemów edukacyjnych państw członkowskich Unii Europejskiej:

1) Poprawa jakości i efektywności systemów edukacji w UE:

- podniesienie jakości kształcenia i doskonalenia zawodowego nauczycieli i osób prowadzących szkolenia,

- rozwijanie umiejętności niezbędnych w warunkach społeczeństwa informacyjnego,
 - zapewnienie powszechnego dostępu do technologii informacyjno-komunikacyjnych,
 - optymalne wykorzystywanie zasobów w ramach systemów edukacyjnych krajów członkowskich.
- 2) Ułatwienie powszechnego dostępu do systemów edukacyjnych, zwłaszcza w kontekście kształtowania potencjału zatrudnialności i wymogu uczenia się przez całe życie:
- tworzenie otwartego środowiska edukacyjnego,
 - uatrakcyjnienie procesu kształcenia,
 - wspieranie aktywności obywatelskiej, zapewnienie równości szans i spójności społecznej.
- 3) Otwarcie systemów edukacji na środowisko i świat, zwłaszcza wobec wyzwań globalizacji oraz wymogów i potrzeb rynku pracy:
- umocnienie powiązań ze światem pracy, biznesem, działalnością badawczą oraz życiem społecznym,
 - rozwijanie przedsiębiorczości,
 - rozwijanie umiejętności posługiwania się językami obcymi,
 - wspieranie mobilności uczestników sfery edukacji,
 - umacnianie współpracy europejskiej w dziedzinie edukacji.

Założono, że powyższe cele będą wyznaczać zasadnicze kierunki rozwoju edukacji w krajach członkowskich UE, a także inspirować podejmowane reformy.

Na kanwie założeń Strategii Lizbońskiej pojawiła się koncepcja „Europejskiego obszaru edukacji”, obejmującego problemy kształcenia i szkolenia. W jego ramach wyróżnia się „Europejski Obszar Szkolnictwa Wyższego” oraz „Europejski obszar uczenia się przez całe życie” (*lifelong learning*).

Edukacja społeczeństwa na poziomie wyższym stanowi w ramach Unii Europejskiej dziedzinę o znaczeniu strategicznym. Stąd na kanwie Strategii Lizbońskiej podejmowane są działania mające na celu harmonizację i wzajemne zbliżenie narodowych rozwiązań edukacyjnych. Kluczową inicjatywą w tym zakresie było podpisanie w 1999 r. tzw. Deklaracji Bolońskiej, postulującej utworzenie do 2010 r. „Europejskiego Obszaru Szkolnictwa Wyższego” (*European Higher Education Area*). W ramach tej inicjatywy zamierza się zrealizować następujące projekty:

- wprowadzenie przejrzystych i porównywalnych systemów stopni zawodowych i naukowych,
- wdrożenie tzw. suplementu do dyplomu wyższej uczelni, stanowiącego zapis posiadanych kompetencji zawodowych (*Europass*),

- realizowanie systemu kształcenia w wyższych uczelniach na dwu poziomach: licencjackim oraz magisterskim,
- powszechne stosowanie Europejskiego Systemu Transferu Punktów (ECTS), rejestrującego zasady odbywania i zaliczania studiów,
- promocja mobilności studentów oraz personelu dydaktyczno-naukowego i administracyjnego wyższych uczelni,
- promocja międzynarodowej współpracy w zakresie podnoszenia jakości nauczania w szkołach wyższych,
- wspieranie niezbędnego wymiaru europejskiego szkolnictwa wyższego, zwłaszcza w zakresie: przygotowania treści kształcenia, współpracy między instytucjami, form mobilności, zintegrowanych programów studiów, doksztalcenia i badań.

Oceny stopnia realizacji założeń Deklaracji Bolońskiej dokonano na konferencji ministrów edukacji krajów członkowskich UE w Pradze w 2001 r. Szczególnie wyeksponowano wówczas konieczność szerszego promowania idei *lifelong learning*.

W 2003 r. w Berlinie odbyła się kolejna tego rodzaju konferencja ministerialna. Jako główne zadanie wynikające z założeń Strategii Bolońskiej przyjęto, by do 2005 r. w szczególniejszy sposób na obszarze UE promować podniesienie jakości szkolnictwa wyższego, upowszechnić dwustopniowy system studiowania oraz wprowadzić uznawalność dyplomów i okresów nauki.

W związku z powyższymi postulatami i wytycznymi w 2005 r. wszedł w życie system uznawania przez wszystkie kraje członkowskie UE certyfikatów potwierdzających kompetencje uzyskane na różnych drogach edukacyjnych. Pierwszy element tego systemu to tzw. *Europass* (Europaszport). Dokument ten będzie zawierać: zestandaryzowane europejskie CV, potwierdzenie okresów nauki oraz odbytych zagranicznych stażów zawodowych, tzw. *portfolio* językowe potwierdzające znajomość języków obcych, suplement do dyplomu ukończenia szkoły wyższej, charakteryzujący poziom oraz program kształcenia, a także suplement do świadectw i certyfikatów zawodowych, określający zdobyte kwalifikacje. Posiadanie „paszportu zawodowego” traktowane będzie jako warunek ubiegania się o pracę w krajach członkowskich UE. Ma on z jednej strony ułatwiać znalezienie pracy zgodnej z posiadanymi kwalifikacjami, z drugiej zaś – sprzyjać pogłębianiu posiadanych oraz zdobywaniu nowych kwalifikacji. Przewiduje się jednak, że implementacja systemu wymagać będzie kilku lat, zanim będzie on efektywnie funkcjonować.

Ważne znaczenie przypisuje się również problematyce współpracy krajów członkowskich UE w dziedzinie kształcenia zawodowego. Specjalną deklarację w tej sprawie podpisali w 2002 r. w Kopenhadze ministrowie odpowiedzialni za kształcenie zawodowe w odniesieniu do młodzieży i dorosłych. Przewodnią ideą deklaracji jest skoordynowanie kształcenia zawodowego w Europie z potrzebami unijnego rynku pracy.

Najważniejsze kierunki działania określone w Deklaracji Kopenhaskiej dotyczą następujących dziedzin:

- promowanie i wspieranie współpracy ponadnarodowej między instytucjami kształcenia zawodowego w celu lepszego dostosowania programów szkolenia do wymogu zwiększonej mobilności pracowniczej,
- organizowanie kształcenia i szkolenia zawodowego tak, aby struktury, programy, wymagania i uzyskane efekty oraz sposób ich potwierdzenia (świadectwa i dyplomy) były przejrzyste i porównywalne; tworzenie nowoczesnych systemów informacji i poradnictwa zawodowego,
- wzajemne uznawanie kompetencji i kwalifikacji zawodowych zdobywanych w systemach szkolnych, pozaszkolnych oraz w działaniach nieformalnych.
- zapewnienie wysokiej jakości kształcenia zawodowego poprzez wymianę doświadczeń i dobrych praktyk w tym zakresie¹⁹.

7. PROBLEMY KSZTAŁTOWANIA SPOŁECZEŃSTWA INFORMACYJNEGO W POLSCE

Główne kierunki i cele działania, określone w dokumencie *eEurope 2002*, zorientowane na rozwijanie europejskiego społeczeństwa informacyjnego, stanowią bezpośrednią inspirację do tworzenia podobnych planów, ograniczonych do skali poszczególnych krajów członkowskich UE.

Nasz kraj – formalnie biorąc – włączył się do realizacji strategii europejskiej uchwałą Sejmu RP z dnia 14 lipca 2000 r. w sprawie budowania podstaw społeczeństwa informacyjnego w Polsce. Zobowiązana wymienioną uchwałą Rada Ministrów już wkrótce (28 listopada 2000 r.) przedłożyła Sejmowi dokument programowy pt. *Cele i kierunki rozwoju społeczeństwa informacyjnego w Polsce*. Miał się on przyczynić do kształtowania wśród gremiów politycznych pełnej świadomości wyzwań, zagrożeń oraz szans wynikających z zachodzącej na świecie rewolucji informacyjnej.

Polska operacjonalizacja strategii unijnej została określona w przyjętym w 2001 r. dokumencie *ePolska – Plan działań na rzecz rozwoju społeczeństwa informacyjnego w Polsce na lata 2001-2006*. Proces jego tworzenia był koordynowany przez Ministerstwo Łączności, natomiast zawartość merytoryczna stanowi syntezę strategii cząstkowych opracowanych w ramach poszczególnych resortów.

¹⁹ *W trosce o pracę. Raport o Rozwoju Społecznym Polska 2004*, UNDP, CASE, Warszawa 2004, s. 47.

Zasadniczą ideą zawartą w dokumencie *ePolska* jest przygotowanie społeczeństwa polskiego do szybkich przemian technologicznych, gospodarczych i społecznych, związanych z tworzeniem się społeczeństwa informacyjnego, w tym również do wyzwań nowego rynku pracy i nowych metod pracy, a także dostosowanie gospodarki polskiej do wymogów gospodarki elektronicznej. Sformułowano w związku z tym następujące cele o charakterze taktyczno-operacyjnym:

- cel 0: Rozwój infrastruktury teleinformatycznej:
 - a) silna konkurencja w sektorze telekomunikacyjnym,
 - b) rozwój sieci teleinformatycznych, telefonii stacjonarnej, komórkowej, satelitarnej, usług internetowych oraz innych nowych technik przekazu,
- cel 1: Powszechny, tańszy, szybszy i bezpieczny Internet:
 - a) powszechny, tańszy i szybszy dostęp do zasobów Internetu,
 - b) szybszy Internet dla pracowników nauki,
 - c) ogólnodostępne centra informacyjno-telekomunikacyjne (poczty, biblioteki, urzędy, szkoły, telecentra),
 - d) współudział samorządów lokalnych w zwiększaniu liczby punktów dostępu do sieci,
 - e) bezpieczeństwo sieci,
 - f) rozwój oprogramowania,
- cel 2: Inwestowanie w ludzi i ich umiejętności:
 - a) edukacja w erze cyfrowej (wyposażenie szkół publicznych w sprzęt komputerowy z dostępem do sieci, przygotowanie kadry dydaktycznej do jego metodycznego wykorzystywania w procesie dydaktycznym),
 - b) praca zawodowa w gospodarce opartej na wiedzy (rozwój nowych zawodów, wzrost zatrudnienia, ograniczenie bezrobocia),
 - c) rozwój gospodarki opartej na wiedzy,
 - d) polskie zasoby kultury w sieciach globalnych,
- cel 3: Stymulowanie lepszego wykorzystania technologii informacyjnych:
 - a) rozwój gospodarki elektronicznej (wprowadzenie niezbędnych regulacji prawnych, tworzenie odpowiednich mechanizmów i struktur),
 - b) administracja publiczna *online* (stworzenie przejrzystego i przyjaznego dla obywatela systemu elektronicznej komunikacji z administracją),
 - c) sądownictwo i prokuratura dostępne poprzez sieć (modernizacja systemu rejestrów sądowych i prokuratorskich, wprowadzenie systemów informatycznych w sądach),

- d) teleinformatyka w policji (szersze wykorzystywanie technologii informacyjnych i komunikacyjnych, rozwój współpracy międzynarodowej),
- e) ochrona zdrowia *online* (stworzenie systemu zarządzania w sferze ochrony zdrowia i profilaktyki zdrowotnej z czytelnym dostępem do informacji poprzez sieć, telemedycyna),
- f) wykorzystanie Internetu w procesach rehabilitowania i wspomagania osób niepełnosprawnych,
- g) rozwój inteligentnych systemów wspomagania transportu,
- cel 4: Teleinformatyka na obszarach wiejskich:
 - a) rozwój infrastruktury telekomunikacyjnej oraz zapewnienie powszechnego dostępu do usług w tym zakresie,
 - b) wspieranie inicjatyw samorządów lokalnych ukierunkowanych na rozwój teleinformatyki,
 - c) rozwój telepracy wspartej inwestycjami infrastrukturalnymi w celu redukcji bezrobocia na lokalnym rynku pracy,
- cel 5: Rozwój radiofonii i telewizji cyfrowej:
 - a) umieszczenie programów mediów publicznych na platformach cyfrowych,
 - b) dostęp do informacji i dóbr kultury,
 - c) poprawa jakości przekazów audiowizualnych,
- cel 6: Wspomaganie rozwoju zaplecza naukowego:
 - a) rozbudowa i modernizacja infrastruktury informatycznej nauki,
 - b) utworzenie krajowej infrastruktury szerokopasmowej sieci administracji rządowej i samorządowej.

8. PROBLEMY WSPÓŁCZESNEJ EDUKACJI W POLSCE

Program tworzenia społeczeństwa informacyjnego w Polsce wyraźnie akcentuje znaczenie edukacji jako efektywnej odpowiedzi na wyzwania cywilizacyjne. Trzeba jednak podkreślić, że tło dla procesów zachodzących obecnie w obszarze edukacji w Polsce jest wielowymiarowe i stanowi swego rodzaju reperkusję transformacji ustrojowej.

W Polsce w okresie realnego socjalizmu oraz gospodarki centralnie zarządzanej (w zasadzie aż do roku 1989) występowało zjawisko określane przez socjologów jako dekomponowanie się cech położenia społecznego. Jednym z jego aspektów był brak korelacji między osiągniętym przez jednostkę poziomem wykształcenia szkolnego i kwalifikacji zawodowych a uzyskiwanymi dochodami z pracy. Fakt ten w świadomości społecznej (w systemach wartości

społeczeństwa polskiego) zakorzenił niską pozycję indywidualnego statusu edukacyjnego.

Po roku 1989 dynamicznie zmieniały się w Polsce realia gospodarcze, co wynikało z wdrażania w coraz szerszym zakresie zasad rynkowych. Znajdowało to rezonans w funkcjonowaniu przedsiębiorstw, które na ogół nie bez trudu przyswajały sobie reguły nowej gry gospodarczej. Gwałtownie przeobrażał się także polski rynek pracy, czego ewidentnym dowodem stał się skokowy rozwój zjawiska bezrobocia. Wkrótce stało się jasne, że polskie bezrobocie ma wymiar w znacznym stopniu strukturalny i polega na niedopasowaniu kwalifikacyjnym realnych zasobów pracy do potrzeb gospodarki. Nie tylko bezpośrednia praktyka i potoczne obserwacje, lecz także badania naukowe pokazywały dość jednoznacznie, że czynnikiem stosunkowo skutecznie chroniącym przed indywidualnymi sytuacjami bezrobocia jest posiadanie wysokiego poziomu wykształcenia oraz szerokich rzeczywistych kwalifikacji zawodowych. Wkrótce też z tymi czynnikami zaczęły się wyraźniej korelować wyższe poziomy dochodów z pracy. Procesy te bardzo szybko spowodowały intensywne zainteresowanie społeczeństwa (zwłaszcza młodego pokolenia Polaków) uzyskiwaniem odpowiednio wysokiego cenzusu edukacyjnego. Tak więc w społeczeństwie polskim pojawiło się w ciągu ostatnich kilku lat nowe jakościowo zjawisko, jakim jest silna motywacja do zdobywania dobrego szkolnego przygotowania zawodowego na możliwie najwyższych poziomach.

Niewątpliwie czynnikiem sprzyjającym takim przewartościowaniom w zakresie postaw edukacyjnych społeczeństwa jest także świadomość, że w ciągu ostatnich lat trafiała na polski rynek pracy i nadal trafia, choć z nieco mniejszym już nasileniem, fala wyżu demograficznego z lat osiemdziesiątych. Jest to także poważny problem dla różnych instytucji i agend rządowych, bowiem w okresie tym w gospodarce polskiej powinno pojawić się wiele nowych miejsc pracy dla młodzieży kończącej różne typy szkół. By przynajmniej częściowo uporać się z problemami z tym związanymi, polityka edukacyjna państwa musi wydatnie wspomagać gospodarkę.

Kwalifikacje uzyskiwane w szkolnym systemie oświaty stanowią bazę do szkolenia zawodowego pracowników. Zatem skuteczność późniejszych procesów uzyskiwania, pogłębiania i poszerzania kwalifikacji zawodowych pracowników jest w znacznym stopniu funkcją jakości i organizacji systemu szkolnego.

Powszechny system oświaty szkolnej w Polsce znajduje się aktualnie w fazie głębokich przeobrażeń, mających przystosować go do cywilizacyjnych wyzwań XXI w. Reforma posiada charakter holistyczny, dotyczy bowiem:

- merytorycznych treści przekazywanych w trakcie procesu edukacyjnego (wymiar programowy),
- instytucjonalnej struktury systemu (wymiar strukturalny).

Założono, że reforma systemu oświaty szkolnej będzie realizowana sukcesywnie, w okresie 8 lat, tzn. od 1 września 1999 r. do 31 sierpnia 2007 r.

W kontekście szybkich zmian cywilizacyjnych, system oświaty szkolnej powinien dostarczać jego uczestnikom podstaw wiedzy umożliwiającej absolwentowi:

- samodzielne doksztalcanie się i doskonalenie posiadanych kwalifikacji zawodowych,
- wielokrotne przekwalifikowywania się, zależnie od potrzeb w tym zakresie.

Jednym z najważniejszych warunków, które umożliwiają realizację wymienionych założeń, jest przypisanie należytej rangi kształceniu o charakterze ogólnym. Innym istotnym warunkiem jest położenie szczególnego nacisku na ukształtowanie samodzielności intelektualnej ucznia oraz umiejętności indywidualnego i zespołowego rozwiązywania problemów. Te zatem aspekty powinny znaleźć należyte odzwierciedlenie w treściach programowych przekazywanych w ramach zreformowanego systemu oświaty.

Zatem w Polsce rysuje się pilna konieczność unowocześnienia systemu edukacyjnego. Postulat ten należy postrzegać jako ważny element inwestowania w rozwój społeczeństwa informacyjnego, a w dalszej perspektywie społeczeństwa wiedzy. Reforma oświaty zapoczątkowana we wrześniu 1999 r. dotyczy przede wszystkim organizacji działań w ramach edukacji szkolnej, a ciągle jeszcze w zbyt małym stopniu zmian programowych.

Fundamentem zreformowanego systemu oświaty szkolnej w Polsce są:

- obowiązkowa ogólnokształcąca szkoła podstawowa 6-letnia,
- obowiązkowe ogólnokształcące gimnazjum 3-letnie jako bezpośrednia kontynuacja szkoły podstawowej.

Wymienione wyżej ogniwa systemu szkolnego stanowią podbudowę dla dalszego kształcenia o charakterze fakultatywnym. W obrębie polskiego systemu edukacyjnego można wyróżnić nurt ogólnokształcący, przygotowujący uczniów do podjęcia studiów wyższych, oraz nurt zawodowy, umożliwiający uczącym się wcześniejsze wejście na rynek pracy. Obok zasadniczych szkół zawodowych oraz techników w nowym systemie powołano także licea profilowane z pięcioma profilami kształcenia: akademickim, techniczno-technologicznym, rolniczo-środowiskowym, społeczno-usługowym oraz kulturalno-artystycznym. Za wyjątkiem profilu akademickiego, wszystkie pozostałe mają charakter prozawodowy; zakłada się, że będą one wybierane przez tych uczniów, którzy planują nabycie określonych kwalifikacji zawodowych i szybsze podjęcie pracy.

Polskie szkoły nie są w stanie należycie wywiązać się z obowiązku przygotowywania młodego pokolenia do efektywnego uczestnictwa w społeczeństwie informacyjnym choćby z racji ciągle jeszcze słabego wyposażenia w sprzęt komputerowy oraz znacznie ograniczonego dostępu do Internetu. Obecnie około 19 polskich uczniów przypada na 1 zainstalowany

w szkole komputer²⁰, zaś na 1 komputer szkolny z dostępem do Internetu 26 uczniów²¹, podczas gdy w krajach „starej” UE (Dania, Holandia, Luxemburg, Wielka Brytania) około 4-5 uczniów²². Porównania powyższe dobrze ukazują różnicowanie możliwości edukacyjnego kształtowania u uczniów kompetencji niezbędnych w nowoczesnym społeczeństwie informacyjnym. Polskę pod tym względem dzieli znaczny dystans od rozwiniętych krajów świata. Szczególnie niskie standardy wyposażenia dotyczą szkół podstawowych oraz gimnazjów, zaś wyraźnie lepiej pod tym względem przedstawia się sytuacja w szkołach średnich. Trzeba też dodać, że do niedawna jeszcze szkoły wiejskie oraz zlokalizowane w małych miasteczkach charakteryzowały się dużym zapóźnieniem w stosunku do placówek wielkomiejskich, ale obecnie odnotowuje się procesy zanikania tego rodzaju różnic²³. Nadzieją na dalszą poprawę stanu szkolnej infrastruktury komputerowej są realizowane w ramach programu „Interkl@sa” przedsięwzięcia „Pracownia internetowa w każdej gminie” oraz „Pracownia internetowa w każdym gimnazjum”.

Oddzielnym problemem jest stosunkowo niski poziom umiejętności posługiwania się urządzeniami komputerowymi oraz wykorzystywania ich w procesie dydaktycznym przez polską kadrę nauczycielską. Istnieje zatem potrzeba stworzenia masowego systemu kształcenia nauczycieli w wykorzystywaniu technologii informatycznych dla potrzeb nauczania.

Jednym z najistotniejszych wyzwań, pojawiających się jako konsekwencja rozwoju społeczeństwa informacyjnego oraz gospodarki opartej na wiedzy, jest potrzeba kształcenia ustawicznego, realizowanego przez całe życie zawodowe jednostek. Idei tej przypisuje się także w Polsce coraz donioślejsze znaczenie. W połowie 2003 r. Rada Ministrów przyjęła dokument pt. *Strategia Rozwoju Kształcenia Ustawicznego do 2010 r.* Sformułowano w nim następujące strategiczne cele działania:

- zwiększenie dostępności kształcenia ustawicznego,
- podniesienie jakości kształcenia ustawicznego,
- współdziałanie i wieloinstytucjonalne partnerstwo przy wdrażaniu i rozwijaniu różnych dziedzin i form kształcenia ustawicznego,
- wzrost inwestycji w zasoby ludzkie,
- tworzenie zasobów informacyjnych i rozwój usług doradczych,
- budowanie społecznej świadomości na temat roli i znaczenia kształcenia ustawicznego.

²⁰ *Komputer w polskiej szkole to luksus*

(<http://www.money.pl/gospodarka/ngospodarka/ebiznes/artukul>).

²¹ *W szkołach lubią sieć* (<http://internet.interia.pl/cyb/pse/news>).

²² *Komputer w polskiej szkole...*

²³ *W szkołach lubią sieć* (<http://internet.interia.pl/cyb/pse/news>)

Trzeba podkreślić, że kształcenie ustawiczne jako dziedzina edukacji społecznej odpowiadająca na potrzeby gospodarki, znajduje się w Polsce w stanie znacznego niedorozwoju. W praktyce nie istnieje zwarty system edukacji dorosłych, choć funkcjonuje na tym polu dość pokaźna liczba placówek: centra kształcenia ustawicznego, centra kształcenia praktycznego, ośrodki doksztalcania oraz doskonalenia zawodowego. Do tego zbioru placówek należy też zaliczyć publiczne służby zatrudnienia (powiatowe i wojewódzkie urzędy pracy), prowadzące szkolenia adresowane do osób bezrobotnych oraz zagrożonych bezrobociem. Z wielu powodów jednak ich ofertę w tym zakresie trzeba ocenić jako dość ubogą.

W takiej sytuacji cele określone w *Strategii Rozwoju Kształcenia Ustawicznego do 2010 r.* będą mogły być realizowane tylko pod warunkiem dobrze skoordynowanego działania wielu podmiotów na rzecz rozwijania kształcenia ustawicznego, a także pod warunkiem inwestowania w ten proces znacznie większych niż obecnie środków. Aktualnie zaledwie około 0,6% edukacyjnych wydatków budżetowych przeznaczają się na kształcenie dorosłych. W najbliższych latach środki te mają jednak ulegać systematycznemu zwiększaniu, by osiągnąć poziom 2,5% krajowego budżetu edukacyjnego²⁴.

Ważnym partnerem w edukacji dorosłych są także pracodawcy, których rola na tym polu systematycznie wzrasta. Badanie przeprowadzone na zlecenie MGPIPS pokazało, że około 41% firm prowadziło szkolenia swoich pracowników. Równocześnie jednak to samo badanie ujawniło, że aż 49% populacji nie odczuwało żadnej potrzeby szkoleń, co świadczy o silnie rysujących się barierach mentalnych mogących utrudniać wdrażanie idei kształcenia ustawicznego²⁵.

9. ZAKOŃCZENIE

System edukacji w Polsce stoi wobec trudnych wyzwań, wynikających z pilnej konieczności dostosowania go do procesów rozwojowych społeczeństwa informacyjnego i gospodarki opartej na wiedzy. Konieczne są głębokie zmiany w polityce edukacyjnej państwa. Resort edukacji koncentruje się obecnie przede wszystkim na reformie szkolnictwa niższego, oczywiście niezbędnej ze względu na perspektywiczne tworzenie podstaw kapitału ludzkiego przystającego do wyzwań XXI w. Zmiany o charakterze organizacyjnym powinny jednak wyraziściej iść w parze ze zmianami merytoryczno-metodycznymi nauczania, zorientowanymi na kształtowanie innowacyjności i przedsiębiorczości.

²⁴ *W trosce o pracę. Raport o Rozwoju ...*, s. 62.

²⁵ Tamże, s. 63.

Zainicjowane także zostały pozytywne przemiany w obszarze edukacji na poziomie wyższym, przystosowujące polskie rozwiązania do standardów unijnych. Ponadto swoistym ewenementem jest niezwykle intensywny w ostatnich kilku latach rozwój szkolnictwa wyższego w Polsce, zarówno w aspekcie instytucjonalno-organizacyjnym, jak i liczby studentów. Niewątpliwym problemem jest natomiast jakość kształcenia na poziomie wyższym i rysująca się w związku z tym luka w stosunku do dobrych standardów europejskich i światowych.

Dalszych reform wymaga polski system kształcenia zawodowego. Ciągle jeszcze zbyt słabo przystaje on do potrzeb rynku pracy. Niezbędna jest zatem ściślejsza współpraca instytucji zajmujących się kształceniem zawodowym z resortem pracy i spraw socjalnych, który powinien formułować cele i wymagania dla systemu edukacyjnego przede wszystkim w perspektywie długofalowej.

Największe zapóźnienia w stosunku do dobrego poziomu europejskiego dotyczą jednak najprawdopodobniej systemu kształcenia ustawicznego. W celu podniesienia jego jakości niezbędna jest certyfikacja instytucji edukacyjnych, wprowadzenie standardów kwalifikacyjnych, a także podnoszenie kompetencji nauczycieli. Potrzebne jest także stworzenie systemu dostępnej informacji o instytucjach, formach i kierunkach kształcenia ustawicznego.

Szczególnie ważnym kierunkiem działania jest także zapobieganie zjawisku *digital divide*, zagrażającemu upośledzeniem i marginalizacją części społeczeństwa polskiego w korzystaniu z dóbr cywilizacji informacyjnej. W tym kontekście trudno jest przecenić znaczenie działań podejmowanych w celu wyrównywania szans i możliwości edukacyjnych młodego pokolenia z różnych regionów kraju oraz z obszarów pozawielkomiejskich, a także tworzenia szerszego dostępu do nowoczesnych rozwiązań i urządzeń informacyjno-telekomunikacyjnych.

Piotr Bohdziewicz

EDUCATION AS THE BASIS OF INFORMATION SOCIETY DEVELOPMENT

The dynamic formation of an information society is one of the basic change processes today. It makes education a fundamental factor. In macro economic terms, education helps create a knowledge-based economy and in the case of individuals competencies acquired in the process of education determine their position in the society, as well the opportunities of realising careers.

Polish educational structures and concepts still fall short of the information society needs. It is therefore necessary to launch multidirectional adjustment actions in this area, while taking into account standards characteristic of the EU member states.